

PATNJE HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA 1945. – 1990.

► Piše: prof. dr. fra Andrija Nikić

Predgovor

*Nema čovjeka u ovoj državi (Jugoslaviji),
kojega mi nismo kadri staviti pred sud i suditi*
(Visoki komunistički funkcionar).¹

Donosim podatke o hercegovačkim franjevačkim uznicima koji su u namještenim komunističkim sudskim postupcima proglašeni »narodnim neprijateljima« koje je trebalo »popraviti« u udbaškim zatvorima mučilištima: Čelovini, Zenici, Foči... Prema dosadašnjim podatcima čini se da nijedna franjevačka redodržava (provincija) nije tako ubijana i progonjena, zajedno sa svojim vjernim pukom, da nijedan europski narod nije tako oplakao svoje sinove i kćeri kao što je to moj hrvatski narod oplakao. Podatke sam ustrajno prikupljao četrdesetak godina te ih dopunjavao i popravljao na temelju dostupnih mi pismohrantskih podataka. Ovaj je tekst nastao kao nadahnuće Isusovom porukom da istina oslobađa krivce i žrtve i da je treba izreći ma koliko ona bila teška. Uspio sam prikupiti podatke o 91 hercegovačkom franjevcu koje su komunisti htjeli zaraziti mržnjom, ali nisu uspjeli. Oni su živjeli samo za istinu, a ona bijaše njihova jedina suputnica. Namijenše im križ, a oni su od svoga

Učitelja naučili da ga treba nositi uvjereni da sve veliko i sveto mora proći svoju kalvariju. Naši uznici, s kojima sam u Hercegovini razgovarao, nisu rado spominjali mučitelje da ih ne bi prokazali ili uvrijedili. Oni to nisu ni umjeli. Njihovo je životno pravilo bilo: istina se mora saznati, a nesreće se ne smiju ponavljati. Iz njihovih je rečenica bjelodano da ima pravo svjedočiti samo onaj tko ne dopusti da ga mržnja zarazi.²

Godine II. svjetskog rata i poraća (1942. – 1945.) u Hercegovini su bile godine pokolja kada je stradalo više od 17.500 civila, ali i 66 hercegovačkih fratara i hrvatskih rodoljuba. Ubili su ih partizani koji do danas nisu optuženi za mnoge zločine. Vrijeme između 1945. i 1990. bilo je vrijeme uništva nekolicine preživjelih hercegovačkih franjevaca naše Provincije, koja je za komuniste bila moćna i »opasna« zajednica, i više od 70.000 Hrvata iz Hercegovine koji su proglašeni narodnosnim isključivcima (šovinistima) i neprijateljima umjetnoga »bratstva i jedinstva jugoslaven-

skih naroda i narodnosti«. Sve je to učinjeno s porukom da se ne bi trebalo približavati tim osobama, da mladež ne bi išla u franjevce. Franjevci su postali istoznačnica za dopuštenu metu u koju je svatko mogao pucati bez pogubnih posljedica. Moj odgovor i moje brojne subraće je osobni odgovor. Mi smo postali sljedbenici ubijenih i zatvaranih. Tako smo pomogli da Hercegovačka franjevačka provincija ne samo procvjeta (1971. imala je 271 člana) nego sigurno napreduje prema budućnosti.³

S najvećim se poštovanjem trebamo sjećati njihovih žrtava, biti im zahvalni i ponosni na njih. Hrvati su se u svojim patnjama i žrtvovanju poistovjetili s bogoljubljem, domoljubljem i čovjekoljubljem. Trebalo je tim vrijednostima dati lice, konkretan izgled. Trebalo je zajedno ostvarivati svoju pripadnost hrvatskom narodu i svoju vjerničku pripadnost Crkvi kao temeljima na kojima smo gradili nadu da se može ostvariti višestoljetni san naše slobode i dostojanstva na to-

¹ »Rekao je to jedan od vaših ljudi višeg položaja« – vjerojatno Vladimir Bakarić zagrebačkom nadbiskupu dr. Alojziju Stepincu. To svjedočanstvo kardinala Alojzija Stepinca iz 1946. može se primijeniti na montirane procese gotovo svih hercegovačkih franjevaca. Istinu i istinoljubivost partizani i komunisti su prekrizili. Komunistički umišljenici terorizirali su katolički puk u Hercegovini da svjedoči protiv svojih svećenika i franjevaca. Oznaši su širili famu: *Ozna sve dozna!* Knojevci, oznaši, udbaši sdb-ovci... strahom su i terorom proširili svoje suradnike i razvili široku mrežu doušnika i čuvara Jugoslavije.

² Usp. RAMLJAK, JULIJAN, *Nečastiva urota – zapisi o hapšenju i tamnovanju*, Visovac, 1994., str. 7. – 8.

³ Usp. tablicu uznika.

liko iskušanim prostorima našeg zemaljskog postojanja. Krist nije zaniijekao domoljublje, nego je postavio temelje ljudskom odnosu prema domovini. Otvorio je pogled prema Božjoj stvarnosti koju je želio unijeti u svijet, otkriti narodu Božju prisutnost i upozoriti na sve postojeće. Ne može se savjesno prihvaćati i vršiti građanske obveze ako čovjek ne uspostavi odnos slobodne i ćudoredne odgovornosti prema Bogu: čovjek na temelju Božjega zakona gradi svoj odnos prema svemu što ga okružuje.

Drugi svjetski rat (1941. – 1945.) i poraće (1945. – 1965. – 1970. – 1990.) umalo da nisu uništili Hercegovačku franjevačku provinciju Uznesenja BDM. Komunisti su ubili 66 hercegovačkih franjevaca, a mnogo ih je, spašavajući goli život, pobjeglo u tuđinu. Nakon rata je 91 naš franjevac osuđen na 348 godina, 0 mjeseci i 28 dana zatvora, a u sotonskim komunističkim mučilištima odležali su 225 godina, 4 mjeseca i 16 dana. Nakon rata u Hercegovini nije ostala trećina predratnih franjevaca. Unatoč svemu, oni su ostali sa svojim ispaćenim i zlostavljanim narodom svjedočeći o ljudskom i kršćanskomu dostojanstvu. Teško da bi igdje drugdje franjevci toliko čamili u zatvoru kao u jednomnoj i umobolnoj komunističkoj bivšoj državi.

Komunistička je vlast zatvorila i zabranila ponovno otvorenje svih odgojnih ustanova u Redodržavi: gimnaziju na Širokomu Brijegu, novaštvo (novicijat) na Humcu i Franjevačku bogosloviju u Mo-

Silinom svoga bezbožnoga uma komunistička se vlast obušila na hercegovačke franjevce: pozatvarala ih u tamnice, zabranila rad crkvenim ustanovama i donijela odluku o ukinuću Provincije.

staru. Zaposjela je sve, ili veći dio, samostana u Hercegovini, mnoge župne stanove i kuće. Bila je pripremljena i uredba o ukinuću Hercegovačke franjevačke provincije, a izdan je i nalog da franjevci posve napuste središnji samostan u Mostaru. Kada je za to doznao redodržavnik (provincijal) fra Mile Leko, krhka zdravlja, ali neslomljiva duha, s Božjom se pomoću zaputio s fra Jozom Markešićem u Beograd k Titu na razgovor. Čim je Tito čuo da ga čeka i hercegovački redodržavnik, došao je i odmah mu predbacio:

– Vi ste taj provincijal čiji su fratri pucali na moje partizane.

– Možda to, druže Tito, nije istina?

– Zašto ste došli?

– Za vrijeme Turske fratri su išli sultanu jer nisu imali komu drugomu. Ni ja, druže Tito, nemam kome drugom doći, pa sam zato došao k Vama.

– Hajde za mnom! – reče Tito.

Fra Milin je susret s Titom spasio Hercegovačku franjevačku provinciju od ukinuća. Otišavši k predsjedniku bivše države Josipu Brozu Titu, fra Mile je uspio spasiti Redodržavu od zatora. Na sreću, naredba o ukinuću Hercegovačke franjevačke provincije je, nakon nekoliko sati, opozvana.

Redodržava je, Božjim čudom, ponovno oživjela, razvila se i ojačala. Krv mučenika bila je sjeme

novih franjevaca koji su odgoj i izobrazbu primali u izobrazbeno-odgojnim ustanovama drugih franjevačkih redodržava, redovničkih ustanova i biskupija, a najviše u Bosni Srebrenoj.

1. Montirani procesi

Nakon neopravdane dosude smrtne kazne časnim i uglednim franjevcima dr. fra Mladenu Barbariću, fra Nikoli Ivankoviću i fra Miji Čujiću, drastične presude sustizale su brojne hercegovačke franjevce, a mediji su širili famu protiv hercegovačkih franjevaca da bi ih omrazili među suvremenicima, a posebice katoličkim pukom u Hercegovini. Primjerice, fra Ferdo Vlašić je u tri navrata osuđen na dugogodišnja robijanja. On je sa svojom uzničkom subraćom pripadao onom naraštaju franjevaca koji je živio i djelovao u teškom, do danas jednom od najtežih, povijesnom razdoblju za hercegovačke franjevce i katolike – u tom je razdoblju u samoj Hercegovini procesuirano više od 70.000 Hrvata. Bilo je to vrijeme komunističke vlasti kad su franjevcima oduzeta ne samo materijalna dobra nego i djelatnost. Franjevci su jednostavno istjeravani kroz jedna vrata iz svojih kuća, ali su se oni vraćali na druga. Takav je čin bez presedana u hrvatskoj povijesti. Nijedna vlast, osim komunističke, nije progonila one koji su činili samo dobro, koji su se zauzimali za najslabije i najsiromašnije, a istodobno nisu imali baš nikakvih pretenzija na političku ili bilo koju drugu djelatnost koja bi ugrozila one na vlasti. O razlozima takvog bizarnog čina neka govori povijest, no namjera je bila jasna: ukloniti fratre i časne sestre iz javnog života značilo je ukloniti i Crkvu i potisnuti je na marginu društva. I to baš Crkvu jer je ona bila pokretačka snaga hrvatskoga duha, kulture, morala, nacionalne svijesti i ponosa, ukoliko: duhovnog bića hrvatskoga naroda.

Franjevci su i u tim okolnostima dijelili dobro i zlo sa svojim narodom: bila je to sudbina ranjenika na Križnom putu, bila je to

gorčina prisilne emigracije ili su, pak, zajedno s većinom Hrvata, ostavši u granicama komunističke Jugoslavije, dijelili teret straha, neizvjesnosti i terora totalitarnosti režima. Bilo je to vrijeme mučenika – znanih i neznanih. Neki su fratri zaista poginuli – njih 66, trećina Provincije, poginulo je mučenički i sud o njima prepuštamo crkvenoj i nacionalnoj povijesti, a ona trećina koja je ostala na braniku vjere u Hercegovini svjedoči da su bili izloženi udbaškom zlostavljanju i svakodnevnoj nesigurnosti. A mnogi su, poput fra Ferde Vlašića, podnosili dugotrajno i nevidljivo mučeništvo: gubitak osobnosti, vidljivu i nevidljivu policijsku prisilu. No, fratri su ostajali postojani prema riječima psalmista: *Izvršit ću Gospodinu zavjete svoje pred svim pukom njegovim*. Oni se nisu dali odvojiti od svoga naroda: kad su im oduzeli jednu djelatnost, oni bi pronalazili nove, bolje rečeno, nove načine služenja. A Bog, koji i po krivim crtama ravno piše, dao je da i u tome olovnom vremenu, a po Božjoj providnosti i milosti, zablista služenje, stvaralaštvo, plodovi uma i srca koji su izvan dosega totalitarizma. Um i srce fra Ferde Vlašića pripadali su riječi, hrvatskoj riječi, hrvatskoj kulturi na kojoj nam mogu pozavidjeti europski narodi. Kad kažemo riječ, svjesni smo da je to i nada, hrvatska riječ proizišla iz

Riječi, s velikim slovom R, Riječi s kojom je sv. Ćiril započeo svoj prijevod Svetoga pisma: *V iskoni bje Slovo!* S tom su Riječju započeli i naši franjevci svoje djelovanje prije gotovo 800 godina; ona ih je dozivala u redovnički život, ta ih je Riječ, nadamo se, čekala u vječnosti bilo kao mučenike ili kao uznike istrošene na njivi Gospodnjoj. Franjevci su odreda ostali vjerni evanđelju, franjevačkoj karizmi i svojim vlastitim pozivima.

Hercegovački franjevački uznici pokušavali su dozvati u svijest vlastodršcima Tolstojevo upozorenje ruskim carevima »da se karakter jedne vlasti ogleda u tome kakvi su joj zatvori«, no ta upozorenja nisu dolazila do ušiju partijskih jednogumnika jer su oni svi odreda gradili svoja napredovanja u karijerama na što nečovječnijem i okrutnijem postupanju prema političkim zatvorenicima. Nije moguće, razumije se, precizno odrediti dokle su bile granice tog policijskog i sudskog progona. Njihov život nije vrijedio ništa. Nad njima je visjela pogubna giljotina.⁴

Tada su vojarne i tolike jedinice JNA bile pravi poligoni u kojima se franjevce, svećenike, bogoslove i sjemeništarce proganjalo i mučilo. I kada nije išlo po planiranom programu KOS-a, onda su priređivali montirane procese o kojima ima još živih svjedoka. Potom su uslijedila suđenja, ismijavanja na

račun evanđelja, crkvenog prava, te dugogodišnja robijanja u najgorim životnim uvjetima. Jedan mi je tadašnji vojnik rekao kako mu je došao isljednik i predložio tri načina razgovora: – Možemo razgovarati kao ljudi, a i ne mora biti baš tako, ljudski, mogu te i ubiti i da nikome za to ne odgovaram.

Kad je fratar pregorio svoj život, odgovorio je: – Pođi od posljednjeg.

Hercegovačka franjevačka provincija je 28. listopada 1949. u Hercegovini imala 59 svećenika raspoređenih u više od 40 župa, a 26 je fratara u to vrijeme bilo u zatvoru. Znači da ih je u zatvoru bilo oko 30%. Prema razmještanju osoblja od 26. travnja 1950., Provincija je imala 86 svećenika, a od njih je 23 bilo u zatvoru. Prema izvješću iz 1962. u vremenskom razdoblju 1945. – 1962. u komunističkim kazamatima čamilo je 68 hercegovačkih franjevaca.⁵ U kasnijem vremenskom razdoblju broj se franjevaca povećavao, ali ni SUP-ovci nisu mirovali, nego su s vremena na vrijeme izdvajali pojedince, montirali procese, osuđivali ih na drastične kazne (fra Miju Čuića, fra Ferdu Vlašića, ...te posljednjih godina – na izdisaju komunističke strahovlade, fra Jozu Križića, fra Franju Vidovića i fra Jozu Zovku).

⁴ Muk i nesigurnost osvajali su Hercegovinu. A i sama lica preživjelih fratara, svjedoče onodobni svjedoci, izgledala su gotovo smrznuta i zar je potrebno reći kako je sve to djelovalo na preživjele mlade svećenike koji su nadživjeli ta tragična vremena, jer su čuvali stražu u nekom usputnom mjestu. Nakon krvoprolića nastala su uhićenja i suđenja tisuće Hrvata koji su ubrzano nestajali s liste preživjelih pa je tako omča uhvatila i glave novih devedeset i jednog hercegovačkog franjevca.

⁵ Popis uznika s godinama uhićenja i trajanju izdržane kazne vjerojatno su prikupili dr. fra Bonicije Rupčić, dr. fra Rufin Šilić i dr. fra Leonardo Oreč za vrijeme kapitula 1962. Original na latinskom jeziku vjerojatno su poslali po generalnom vizitatoru u Rim. Kopija dokumenta čuva se u franjevačkoj pismohrani u Mostaru. Iz opreznosti i straha da ne dođe do premetačine arhivskih dokumenata, popis nije arhiviran, nego je sačuvan u posebnom fasciklu. FRANJEVAČKI ARHIV U MOSTARU. *Fratres OFM Provinciae Hercegovinae qui carceris poenam luxerunt annis 1945. – 1961.* – dalje FA, *Fretres.* i progresivni broj.

2. Tablični popis uznika

HERCEGOVAČKI FRANJEVAČKI UZNICI							
Redni broj	UZNICI Ime i prezime	I.			II.		
		OSUĐENI			ODROBIJALI U ZATVORU		
		Godina	mjeseci	dana	Godina	mjeseci	dana
1.	fra Lovro Babić	15	-	-	7	7	7
2.	dr. fra Ivo Bagarić	3	1	-	3	1	-
3.	fra Bonifacije Barbarić	5 ⁶	4	15	-	3	5
4.	dr. fra Mladen Barbarić ⁷	Na smrt – pa preinačeno na 9	8	-	9	8	-
5.	fra Ante Bašić	-	1	15	-	1	15
6.	fra Milivoj Bebek	-	6	-	-	6	-
7.	fra Ivan Boras	-	3	10	-	3	10
8.	fra Blago Brkić	1	-	5	1	-	5
9.	fra Darinko Brkić	8	-	-	3	6	-
10.	fra Božo Bubalo	???	4	10	?	4	10
11.	fra Janko Bubalo	-	5	-	-	5	-
12.	fra Vlado Buntić	-	2	-	-	2	-
13.	dr. fra Didak Burić	15	-	-	4	6	-
14.	fra Honorije Čilić ⁸	3	-	-	2	9	-
15.	fra Mijo Čujić	20	-	-	7	6	-
16.	fra Božidar Ćorić	2	11	23	2	11	23

⁶ Osuđen uvjetno na dvije godine.

⁷ Fra Mladena su na montiranom procesu najprije osudili na smrt pa su presudu preinačili na dugogodišnje uzništvo koje je trajalo devet godina i osam mjeseci. Bili su tako velikodušni da mu robiju nisu ni za dan skratili.

⁸ Fra Honorije Čilić bio je župnik u Blagaju. Blagaj se protezao od Bivoljeg Brda do Kamene, Žuberina i Rabine, od Rotimlje do Trijebnja, Ljubljence i Dabrice, a prema jugu se vezao sa župom Prenj – Dubrave i Stolac. Na tom je području fra Honorije između 4. studenoga 1945. i 24. ožujka 1947. ispovjedio i pričestio 2.100 osoba. Kad je opremio Tereziju Puljić-Vlahić u Kamenj 1. travnja 1947., Udba ga je otjerala u zatvor. U subotu 6. travnja 1947. fra Honorije je osuđen na tri godine zatvora. Pri izlasku iz zatvora bio je potpuno skršen. Načelnik Udbe Ćimić ga je i dalje maltretirao. To je Ćima, kako su ga zvali, činio i ostalim svećenicima i intelektualcima. Uskoro je preminuo. Usp. MILAS, KAMILO, *Uspomene na fra Honorija Čilića (+1950.)*, *Kršni zavičaj*, br. 33., (2000.), str. 83. – 84.

17.	prof. fra Didak Ćorić	8	1	-	8	1	-
18.	fra Mutimir Ćorić	-	6	-	-	3	-
19.	fra Dominik Ćorić	-	-	20	-	-	20
20.	fra Zlatko Ćorić	-	3	-	-	3	-
21.	prof. fra Mirko Ćosić	10	11	-	7	11	-
22.	fra Vinko Dragičević	3	9	20	3	3	20
23.	prof. fra Srećko Granić	3	1	15	2	10	15
24.	fra Karlo Grbavac	15	-	-	3	10	10
25.	fra Nikola Hrkać	Zatvoren ⁹	-	1	-	-	1
26.	dr. fra Gaudencije Ivančić	10	-	-	5	3	-
27.	fra Nikola Ivanković	Na smrt – pa preinačeno na 7	1	3	7	1	3
28.	fra Marinko Jelić	-	4	-	-	4	-
29.	fra Alfonzo Jukić	-	3	-	-	3	-
30.	fra Krešo Jukić	-	4	7	-	4	7
31.	dr. fra Ignacije Jurković	-	6	-	-	-	-
32.	fra Blago Karačić	1	7	-	1	5	-
33.	fra Jerko Karačić	-	-	3	-	-	3
34.	fra Andrija Kordić	-	2	-	-	2	-
35.	fra Ratimir Kordić	6	-	-	3	-	-
36.	dr. fra Vencel Kosir	-	2	-	-	2	-
37.	fra Petar Krasić	-	3 ¹⁰	-	-	-	-

⁹ Kao župnika u Posušju udbaši su ga zatvorili. Nije se znalo na koliko je osuđen. Iznenada je došao u Posušje partizan Tuna Ramljak koji je u Udbi rekao da ide posjetiti fratra. Odgovorili su mu da nema nikoga u fratarskoj kući. On je upitao gdje je fra Nikola Hrkać. Odgovorili su da su ga jučer odveli u zatvor. On im naredi da ga odmah dovezu iz zatvora. Tako je u zatvoru – bez osude – odrobijao samo jedan dan. U to vrijeme fra Nikola je pastorizirao područje od Zavelima do Privalja. Fratara, naime, nije bilo ni u Kočerinu, a ni biskupijskih svećenika u Viru. Malo kasnije počeli su fratri dolaziti sa Širokog Brijega i područje fra Nikoline pastorizacije se sužavalo.

¹⁰ Kao župnik na Kočerinu osuđen je 1972. zbog toga što su hodočasnici iz Kočerina išli na Široki Brijeg i nosili hrvatsku zastavu. U zatvoru nije bio. Kaznu je isplatio u novčanom protuiznosu.

38.	fra Jozo Križić	5	6+2		2	7+2 ¹¹	
39.	fra Teofil Leko	1	2	-	1	2	-
40.	fra Sebastijan Lesko	-	-	15	-	-	15
41.	fra Umberto Lončar	-	3	7	-	3	7
42.	fra Jakov Lovrić	8	-	-	8	-	-
43.	fra Mirko Magzan	12	6	-	5	-	-
44.	fra Ferdo Majić	-	1	25	-	1	25
45.	fra Velimir Mandić	-	1 ¹²	-	-	-	-
46.	dr. fra Živko Martić	2	-	-	2	-	-
47.	dr. fra Jerko Mihaljević	12	-	-	6	-	-
48.	fra Berislav Mikulić	-	11	-	-	11	-
49.	prof. fra Vojislav Mikulić	2	3	-	2	3	-
50.	fra Vinko Mikulić			5 ¹³			
51.	fra Kamilo Milas	-	-	3	-	-	3
52.	ing. arh. fra Pio Nuić	-	7	2	-	7	2
53.	fra Vinko Nuić	7	-	-	7	-	-
54.	dr. fra Kruno Pandžić	-	3	-	-	3	-

¹¹ Fra Jozo Križić je čelik značaj hercegovačkog franjevca u razdoblju između 1970. i 1993. Poput uzorne subraće fra Smiljana Zvonara, fra Mije Čujića, fra Nikole Ivankovića i brojnih hercegovačkih franjevačkih uznika i patnika, a posebno fra Ferde Vlašića, fra Jozo je visoko nosio stijeg katoličke i franjevačke pripadnosti hrvatskom narodu. Bio je dosljedan i uzoran hercegovački franjevac. Volio je svoju Crkvu, katolički i hrvatski narod i franjevački red. Tu se nije dao pokolebati, a kamoli povući s pravoga puta. To je isticao pred komunističkim propagatorima i oni ga nisu mogli podnositi. To je bio razlog njegova uhićenja, montiranoga procesa i drastične presude. Kada ga nisu mogli psihički slomiti, prešli su na podmuklo ubijanje – trovanjem. Bez ikakve sumnje komunisti su ga otrovali i na taj način skratili život ovom plemenitom, ali po partijskoj odluci nepodobnom i nepopravljivom hercegovačkom fratru i svećeniku. Unatoč komunističkoj mržnji koja se i ovog puta poslužila otrovom, fra Jozo je postao i ostao svjetionik u hercegovačkoj i franjevačkoj opstojnosti. On je proživljavao s nama teška vremena i slovio kao glasnogovornik i svjedok istine bez obzira na cijenu. Fra Jozo Križić, svjedoči njegov suuznik fra Jozo Zovko, bio je raspoređen na teško radno mjesto: u lakirnicu gdje je radio bez zaštitne maske. Tu je stekao svoju neizlječivu bolest – rak od kojeg je i umro. Usp. ČOVIĆ-RADOJČIĆ, SABRINA, *Susreti s fra Jozom*, Široki Brijeg, 2008., str. 62. i 65. Trovanje mi je potvrdio 7. veljače 2009. fra Vinko Mikulić.

¹² Osuđen je 1982. zbog održavanja vjeronauka u privatnoj kući u Grabu.

¹³ Fra Vinko Mikulić je, kao župnik u Mostarskom Gracu, putovao sa Širokog Brijega opremiti bolesnika u Gradac. Na povratku kod crpke za gorivo u Lištici zaustavio ga je milicionar Ljubomir Ćorić, i u vrijeme kad su se vozila kretala po pravilu par-nepar prijavio sudcu za prekršaj. Sudac Božo Kraljević ga je kaznio novčanom kaznom u visini od 500 dinara. Fra Vinko se žalio Vrhovnom sudu Bosne i Hercegovine i Ustavnom sudu SFR Jugoslavije. Kazna mu je pretvorena u pet dana zatvora. Poslije je fra Vinko dobio pismenu obavijest da je uslijedila zastara i nije bio u zatvoru. Spomenuti milicionar Ćorić je, prema svjedočenju fra Vinka Mikulića, poznat i sa suđenja fra Jozi Zovki. Ćorić je svojim lažnim iskazom teretio fra Jozu Zovku.

55.	fra Placid Pandžić	5	-	-	5	-	-
56.	fra Inocent Penavić ¹⁴	8	3	-	1	3	-
57.	fra Ante Perković	-	2	-	-	2	-
58.	dr. fra Svetozar Petric	3	10	-	3	10	-
59.	fra Martin Planinić	-	2	-	-	1	20
60.	prof. fra Rajko Radišić	3	-	-	3	-	-
61.	fra Jozo Radoš	-	3	15	-	3	15
62.	dr. fra Bruno Raspudić	-	2	15	2	15	-
63.	fra Krsto Ravlić	6	-	-	4	-	-
64.	fra Damjan Rozić	5	2	-	5	-	-
65.	dr. fra Bonicije Rupčić	8	2	-	6	7	-
66.	dr. fra Ljudevit Rupčić	5	3	-	4	11	-
67.	fra Filip Sivrić	-	3	-	-	3	-
68.	fra Hadrijan Sivrić	-	2	-	-	2	-
69.	fra Zlatko Sivrić	-	3	-	-	3	-
70.	fra Mirosljub Skoko	-	4	-	-	4	-
71.	fra Vice Skoko	-	3	-	-	3	-
72.	fra Drago Stojić	7	-	-	3	-	-
73.	fra Luka Sušac	-	4	-	-	4	-
74.	dr. fra Rufin Šilić	1	3	-	1	3	-
75.	fra Velimir Šimić	-	6	15	-	6	15
76.	prof. fra Čedo Škrobo	1	-	-	1	-	-
77.	fra Drago Škrobo	2	-	-	-	1	20
78.	fra Andrija Šoljić	2	-	-	2	-	-
79.	fra Eugen Tomić	-	3	-	-	3	-

¹⁴ Fra Inocenta su u zatvoru na sotonski način mučili, a kasnije, opterećen mukama, imao je poteškoća te je, konačno na »slobodi«, napustio franjevačku zajednicu i preminuo u Heilbronn (Njemačka).

80.	fra Stanko Vasilj	10	10	21	6	10	21
81.	dr. fra Vendelin Vasilj	2 ¹⁵	-	-	-	-	-
82.	dr. fra Franjo Vidović ¹⁶	6	-	-	4	6	-
83.	fra Ferdo Vlašić	16+5 i pol g.+2 mj.?- 22	7	13	14	-	19
84.	fra Vlado Vlašić	2	6	-	1	6	-
85.	fra Bosiljko Vukojević	5	8	-	3	8	-
86.	fra Željko Zadro	5	-	-	3	-	-
87.	fra Zdravko Zovko	-	6	-	-	6	-
88.	fra Jozo Zovko	3	6	-	1	6	-
89.	dr. fra Marijan Zubac	1	-	-	1	-	-
90.	dr. fra Smiljan Zvonar	15 ¹⁷	-	-	8	-	-
91.	Ivan Turudić, đak	8	-	-	5	10	-
	UKUPNO	<u>348 godina</u>	<u>- mjeseci</u>	<u>28 dana</u>	<u>225 godina</u>	<u>4 mjeseca</u>	<u>16 dana</u>
<u>Prosječno osuđeni</u> <u>3.81 godina</u>					<u>Prosječno odrobijali</u> <u>2.47 godina</u>		

Kao rijetko koja zajednica hercegovački franjevci ponavljaju:

**DVJESTO DVADESET I PET LJETA, ČETIRI MJESECA I ŠESNAEST DANA
SVETA VJERO I DOMOVINO NAŠA,
MI SLOBODE SVOJE
TEBI DAROVASMO!**

¹⁵ Osuđen u odsutnosti. To su, vjerojatno, učinili da bi pokazali kako im je bio na popisu.

¹⁶ Fra Franjo je nakon izdržane zatvorske kazne nastavio studij i kasnije doktorirao.

¹⁷ U svom autobiografskom zapisu, koji je nastao u uzništvu, piše da je osuđen na 14 godina zatvora. Taj podatak upućuje na fizički i moralni pritisak.

3. Povratak časti uznicima

Skupljajući podatke o hercegovačkim franjevačkim i hrvatskim uznicima, zaključio sam da su oni nepravedno osuđeni čime je nanesena nepravda i uvrjeda franjevačkoj zajednici i katoličkomu hrvatskom narodu, a da ni Provincija, ni hrvatski narod, ni Katolička crkva nikada nisu priznali osudu hercegovačkih franjevaca i svećenika, hrvatskih rodoljuba. Vrijeme je da najviše predstavničko tijelo Bosne i Hercegovine ispravi povijesnu nepravdu izricanjem jasnoga stava prema nepravednoj osudi mostarsko-duvanjskoga biskupa dr. Petra Čule, franjevačkih uznika, svećenika i hrvatskih rodoljuba. Prema općeprihvaćenom mišljenju u javnosti, a osobito među pravnim stručnjacima, sazrela je zamisao da se obnovi postupak protiv biskupa dr. Petra Čule, franjevačkih uznika, svećenika i hrvatskih rodoljuba. Njih su sudovi bivše države osudili u doba komunističke vladavine za politička kaznena djela, politički osmišljena i obrazložena kaznena djela ili druga kaznena djela, a osuđeni su zlorabom političke moći. Budući da ratni zločini ne zastarijevaju, a pogotovo ne bi smjeli zastarijevati »zločini nepravde«, tj. »juridički zločini« prema devedeset i jednom hercegovačkom franjevci, desetak biskupijskih svećenika, nekolicini časnih sestara i tisućama hrvatskih domoljuba koji su nevino osuđeni, a izdržavali su zatvorsku kaznu u jugoslavenskim tamnicama samo zato »što su drukčije

mislili«, uvjeren sam, na temelju pravnih propisa, da je sazrelo vrijeme da se ta povijesna nepravda ispravi.¹⁸

Povratak časti i dostojanstva bivšim političkim zatočenicima ne bi smio biti odbačen zato što se nije radilo samo o disidentima, nego i o policijsko-sudskom progonu franjevaca koji su drukčije mislili od komunista. Radi se o »političkim krivcima« koje nazivamo zatočenicima savjesti. Bez zakonodavnog otklanjanja, makar nekih posljedica, ne može se izvršiti prijelaz iz planskoga u tržišno gospodarstvo, koje je toliko nužno, a uvjet je povratka (ili ulaska) Bosne i Hercegovine u europsku zajednicu naroda kojoj ona pripada zemljopisno, zemljopolitički, kulturološki, uljudbeno i vjerski.

Brojni osuđenici više nisu živi, ali je živa franjevačka provincija, bliži rođaci i prijatelji. Da bi se otklonila ova očigledna i povijesno neopravdana pogreška, treba odmah započeti vraćati čast i dostojanstvo uznicima i osuđennicima pa predlažem da to bude sveobuhvatno. Ne bi se smjela prihvatiti politička, narodnosna, vjerska ili bilo koja druga mjerila izbora. To bi se odnosilo na žive, pokojne i političke osuđenike.

Pravosudni je posao kako to treba ostvariti. Povratak časti i dostojanstva političkim osuđenima mogao bi se ostvariti donošenjem pravnih odredaba:

- poništenjem presuda na temelju kojih su politički neistomišljenici komunističke vlasti bili osuđeni;

- vraćanjem imovine političkim osuđenima kojima je osim zatvorske kazne izrečena i sporedna – oduzimanje imovine;
- nadoknadom duhovne i tvarne štete bivšim političkim osuđenima, ovisno o izdržanoj zatvorskoj kazni;
- živim političkim osuđenima vrijeme provedeno u pritvoru ili u zatvoru priznati kao radni staž te kao staž za stjecanje mirovine;
- imenovanjem ulica u Mostaru i drugim velikim gradovima u Bosni i Hercegovini, gradnjom spomenika kao i drugim oblicima čuvanja spomena otrgnuti od zaborava sjećanje na nevine žrtve komunističke vlasti.

Ovaj poticaj podrazumijeva i novac za to ostvarenje. Ako država nema taj novac, predlažem da Vlada ili nevladine udruge traže taj novac od država europske zajednice kako je to činjeno za neka dobrotvorna djela.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Ovaj je tekst spomen na bezbožničku mržnju prema 91 hercegovačkom franjevačkom uzniku i 225 godina, četiri mjeseca i 16 dana njihova dugotrajnoga ubijanja, čamjenja, mučenja i raspadanja u komunističkim zatvorima. To je bilo razdoblje franjevačkog zajedništva koje su s tugom i patnjom proživljavali, ali s ponosom nadživjeli. U povijesti Hercegovine, gdje franjevci postoje i rade gotovo osam stoljeća, nije bilo

¹⁸ Usp. Izjavu sa znanstvenoga skupa »Kardinal Alojzije Stepinac – svjedok vremena i vizionar za treće tisućljeće«, koji su priredile Varaždinska biskupija i župa Lepoglava, 5. prosinca 2008.; DARKO PAVIČIĆ, *Crkva traži reviziju procesa Stepinca*, Jutarnji list, 7. prosinca 2008., str. 4.

Pribor za sv. misu kojim su se u zeničkoj tamnici služili fra Smiljan Zvonar i drugi.

toliko osuđenih franjevaca kao za vrijeme komunističke umišljene i stvarne strahovlade. Posredni ili neposredni tužitelji krivci su za optužene franjevce. Mučitelji, sinovi tame i mržnje, posezali su za najstrašnijim neljudskim sredstvima i načinima mučenja samo da bi franjevcima zagorčili život. Suvremeni svijet, pod zaštitom međunarodne zajednice, nije o tomu progovorio, niti krivce po-

zvao na odgovornost. Kao da naši franjevci nemaju pravo na život i opstojnost! Toliko naglašavano čovjekovo pravo kao da se ne odnosi na hercegovačke franjevce.

Svi sudski postupci hercegovačkim franjevcima imaju nekoliko razina, odnosno može ih se i treba promatrati i prosuđivati s različitih motrišta. Donekle se pokušavalo očuvati izvanjski oblik pravnoga postupka, ali je

svakomu jasno da je to bila samo vješto korištena krinka i laž. Svojim su držanjem i jasnim očitovanjem optuženi franjevci to znali i dosljedno tomu se ponašali. Bilo im je u svijesti da nisu izvedeni pred sud zbog počinjenih djela, za koja bi ih trebalo suditi, nego je ishodište svega politička pozadina komunističke vlasti. Sastavljači optužnice bili su zaduženi optužnicu sastaviti, sročiti i uputiti. O

tomu je odlučeno u Sarajevu, a možda i u Beogradu (ili u kojoj Titovoj vili). Njihovi su odvjetnici po službenoj dužnosti stavljeni pred dvojbu: kako ih braniti, jer se u optužnici navodi uglavnom ono što su činili drugi, a ne optuženici.

Postupak je imao političku i predrasudnu označnicu. Trebalo je u Herceg Bosni pronalaziti i suditi nekim važnim osobama za državu i Crkvu da bi se u njima osudio i slomio katolicizam te navodni ozloglašeni »nacionalizam« i »separatizam«. Franjevci su bili zaprijetka stvaranju narodnosne Katoličke crkve. To je bila zamisao jugoslavenskih slobodnih zidara u službi Kraljevine Jugoslavije. Na tomu su se zadatku zajedno našli masoni i boljševici. Stoga su, s komunističkim predrasudnicima (ideolozima), i vodeći jugoslavenski masoni odgovorni za suđenje, osudu, mučeništva i smrt hercegovačkih franjevacu. U tomu su zajedničkom dogovoru mržnje i osvete spaljeni franjevci u protuzrakoplovnom skloništu na Širokom Brijegu, a drugi ubijeni kao psi i bačeni u Neretvu. U njihovu spaljivanju i bacanju u Neretvu htjelo se sotonistički oskvrnuti sve katoličke, hrvatske, vjerske i narodne svetinje.

Svjedoci istine dr. fra Leo Petrović, dr. fra Mladen Barbarić,

dr. fra Vendelin Vasilj, dr. fra Svezozar Petric, dr. fra Gaudencije Ivančić, dr. fra Rufin Šilić, dr. fra Bonicije Rupčić i drugi franjevci u svojim stavovima, koje su jasno i glasno iznosili u propovijedima, bili su ljudi s osobitim prepoznatljivim crkvenim, tj. katoličkim načelima, u bogoslovnim (dogmatskim), ćudorednim i političkim (narodonosnim) stavovima. Slijedili su i provodili nauk i stav Crkve. Bili su jasni protivnici fašizma, nacizma i boljševizma (komunizma). Na tragu povijesnoga i misaonoga surječja, u kojemu je cijela Crkva, naročito u Europi, živjela u prijelomnim zbivanjima i pometnji predrasuda (ideologija), politikâ i svjetonazorâ, naši su franjevci veoma naglašeno uočili kolika i kakva opasnost i protimba Crkvi i njezinu radu i poslanju prijeti i dolazi od masonstva. Prenoseći te stavove u hercegovačko-bosansku i hrvatsku sredinu, uočili su »predrasudnu« spregu koja postoji između »boljševizma i masonstva«. Franjevci su proživljavali i veoma dobro bili upoznati

Ubijeni franjevci bili su jasni protivnici fašizma, nacizma i komunizma. Takvi su bili i oni koje su komunisti uhićivali. Na kraju je pobijedila istina. Franjevci su ostali, a komunista je nestalo s društvene pozornice. Ostao je samo vječni spomen na njihova nečasna djela.

dr. fra Vendelina Vasilja o komunizmu). Stoga su i postali »glavni

neprijatelji« jugoslavenskim masonima i komunistima (boljševicima). Znali su da te dvije zablude međusobno surađuju i rade na zajedničkomu naumu i na uništenju Rimokatoličke Crkve.¹⁹

Ipak, ostali su neshvaćeni. Njihova je prerana smrt posljedica zatočeništva. Umirali su iznenada, rekao bih, najviše od neslobode hrvatskoga naroda u Herceg Bosni. Sloboda je za časne ljude uvijek smrtonosna, a dostojanstvo, čini se, traži najveće žrtve. Osim toga, njihovo osobno domoljublje, rodoljublje, vjera i odanost katoličkomu puku bilo je ono što im je život učinilo velikim i zahtjevnim.

Smrt ih je u hipu pretjecala. Umirali su puni zanosa, zamisli, snovâ, zlokobno, bolno nesretno, duboko razočarani vremenom. Živjeli su za svoje katoličanstvo, za hrvatstvo, za Crkvu, Hrvatsku i Herceg Bosnu. To im je bila obitelj i majka. Umirali su uspravno boreći se za hrvatsku baštinu, kulturu i pravicu, ali su prešućivani, zaboravljeni i brisani od onih za koje su živjeli i umirali. Ima ljudi koji će nastaviti borbu za hrvatske vrhovne ciljeve za koje su oni živjeli i umirali.

Činjenica je da je većina hercegovačkih uznika prerano premislula. Rijetki su se od njih usudili ostaviti svoje pisano svjedočanstvo o svojim patnjama. Malo više ih je povjerljivima ostavilo svoje svjedočanstvo. Prije nekoliko godina prvi smo put slušali svjedočanstvo dvojice poznatih hercegovačkih uznika. Osobno, u ime svih čitatelja i članova Crkve

¹⁹ Usp. MUSA, VLADIMIR, *U Titovim kandžama*, München, 1973.; GRUBIŠIĆ, SLAVKO, *Nad ponorom pakla*, Zagreb, 2000., VUKUŠIĆ, BOŽE, *Tajni rat UDBA-e protiv hrvatskih iseljenika iz Bosne i Hercegovine*, Zagreb, 2002.

i hrvatskoga naroda, hvala im na tom jedinstvenom svjedočanstvu. Fra Blagu Brkića, fra Jozu Zovku, fra Franju Vidovića i druge žive uzničke, zamolio bih, u ime sadašnjosti i budućnosti, da, ako ikako mogu, svoja svjedočanstva zapišu i objelodane.

Smrću starijih franjevačkih uznika suvremena je hercegovačka hrvatska baština zakinjuta za još koju pripovjedačku moćnu i jezično zanimljivu stranicu. O njima će biti ispisane mnoge stranice kao o povijesnim istraživačima i uznicima, ali je već danas neprijeporno da su iza sebe ostavili trajan, dubok i častan trag.

Franjevce su napadali od 1945. do Gospićkih ukazanja 1981. i presuda fra Jozi Zovki, fra Jozi Križiću i fra Ferdi Vlašiću.

Godine 1981. bilo je jasno, kao i danas, da se sudeći hercegovačkim franjevcima sudilo katoličkoj Hercegovini, hrvatskomu katoličkom puku u Hercegovini i franjevcima kao vjernim sinovima svoga naroda. Trebalo ih je slomiti ili saviti. Neprijatelji nisu uspjeli ni jedno ni drugo. Krvnici nisu poznavali dušu, vjeru, svijest snagu hercegovačkoga čovjeka. To se tako jasno očitavalo prije, za vrijeme i poslije suđenja uhićenim hercegovačkim franjevcima. Suvremeni je zatvorenik bio i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac. On je, konačno, proglašen blaženim mučenikom. I na njih bih primijenio ono što se primjenjuje za blaženoga Alojzija Stepinca: oni su u svojim svjedočanstvima sabrali svjedočanstva vjernosti franjevac, svećenika, redovnika, redovnica i mnoštva vjernika. Posve prožeti evanđeljem bili su zauzeti za čast Božju, za slobodu

Crkve i naroda, za dostojanstvo i prava svake ljudske osobe. Crkvu su ljubili svim srcem, a hrvatski narod i svoj franjevački red ljubili su nepokolebljivo odani i vjerni.

Svako je suđenje bila potvrda najavljenih namještenih sudskih postupaka, prema onoj komunističkoj da *nema čovjeka u ovoj državi – Jugoslaviji, kojega mi nismo sposobni staviti pred sud i suditi mu*. Stvarno, možda i nesvjesno, komunisti su sudili ljudima, a ne nitkovima. Ponosni smo što su među ljudima bili brojni hercegovački franjevci. Gledajući danas na sve ondašnje patnje i smrti, nije teško uvidjeti da su naši franjevci i svećenici bili žrtvovani prema Mojsijevu propisu: bez mane, mlado i muško i bez mane (usp. *Izl* 12.5), ali isto tako da su svoje mlade živote ugrađivali u život ondašnje mučeničke Crkve koja je pomalo hvatala korak s izazovima vremena i života da bi provodila obnovu hrvatskoga naroda budeći u njemu svijest o samobitnosti, osjeća je za Crkvu i za onda porobljenu zemlju u čiju su mladu slobodu naši franjevci ugradili svoje živote, davno prije *Hrvatskoga tjednika*, prije Hrvatskoga proljeća i prije Domovinskoga obrambenog rata, što je vrijednije od svih priznanja i odličja.

Nakon istraživanja o patničkomu doprinosu hercegovačkih franjevac i katolika Crkvi i Ljepoj Našoj, zaključio sam da su se tvorci bivše države bespoštedno borili protiv hrvatskih narodnosnih usmjerenja jer je jasno tko su i gdje su nositelji narodnosne misli. Zato je vrijeđanje i ponižavanje nekih hrvatskih područja, osobito Hercegovine, u javnim glasilima, uvedeno kao neka vrsta slobodnog udarca u boksu pa se

pripadnike tih područja u njima slobodno vrijeđa i ismijava. Nakon svega, unatoč uzastopnim velikim uvrjedama, hrvatski se katolički puk u Hercegovini, s franjevcima na čelu, probudio i postao bolno svjestan što se u nekim umišljenim glavama u hrvatskomu glavnom gradu misli o Hercegovcima.

Danas u mladeži treba poticati poštovanje prema kršćanskim i domovinskim vrijednostima. Svima nam trebaju temelji evanđelja za uspostavu pravednoga društva i odgovornoga naraštaja. Svjesni smo da je najbolji način stvaranja hrvatskoga društva u kojemu će vladati poštenje i ponos, odgoj svakoga čovjeka koji će na kršćanskim čudorednim načelima izgrađivati domovinu u kojoj nitko ne će biti zaboravljen i ponižen. To s Božjom pomoći može svatko od nas postići. Crkva će se truditi da bude duhovnom okomicom koja joj po naravi poslanja pripada jer tako izgrađuje Božje kraljevstvo u hrvatskom narodu. Najbolje mu služi moleći za Božji blagoslov radniku, seljaku, vojniku, intelektualcu, svima bez razlike. Treba naglasiti da sve što činimo treba biti u zajedništvu jer je ono snaga i blagoslov.

Hercegovački su franjevci i naši vjernici znali da je krv mučenika sjeme novih kršćana, duhovnih zvanja i mnogih drugih Božjih darova koje Bog, zahvaljujući krvi mučenika i patnika, kao nebeski cvijet daje svomu vjernom i odanom narodu. Jučer više nego danas u hercegovačkomu su kršu duhovno zrnje sijale i klasje žele muške i ženske redovničke i crkvene zajednice. ✍

Dekret pape Urbana VIII. U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subraće«, II., 2 (3)

Nakladnik:

Vicepostulatura postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subraće«

Glavni i odgovorni urednik:

fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:

Zdenka Leženić

Adresa:

Vicepostulatura, Trg sv. Ante 1,
88320 Ljubuški – Humac, BiH;
Vicepostulatura, pp, 20352 Vid, RH
tel.: (039) 832-582
faks: (039) 832-585
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:

FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:

siječanj i srpanj

Godišnja pretplata:

BiH 6 KM, RH 24 KN,
EU 6 EUR, SAD i Kanada 10 USD

Slanje pretplate i dobrovoljnih priloga (s naznakom za što):

a) poštanskom uputnicom
b) UniCredit Bank:
žiroračun: 33 8100 2 20234 8065
devizni račun: SWIFT: UNCRBA 22;
IBAN: Ba 393380604818137482

Cijena pojedinog primjerka:

3 KM; 12 KN; 3 EUR; 5 USD

ISSN: 1840-3808

Riječ urednika fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Lijepo je ponovno se naći zajedno. Pola godine je prohujalo kao u trenu. Naravno, puno se toga i učinilo, što ste mogli redovito pratiti preko naših internetskih stranica koje smo obnovili pa se nadam da vam je bilo ugodnije njima ploviti. Preostaje nam još ih više napuniti sadržajem tako da postanu prepoznatljiv portal glede pobijenih hercegovačkih franjevac. Ovom prilikom zahvaljujem svima onima koji su nam u tome pomogli i pridonijeli povezivanju drugih s našim stranicama.

Kroz proteklo vrijeme nipošto nismo zanemarili prikupljanje svjedočanstava još živućih svjedoka. Hvala Bogu, uspijevamo pronaći ne samo one koji prema nečijem pripovijedanju nešto znaju o tim događajima, nego i one koji su izravno nazočili nekom događaju. Izabrane dijelove određenih svjedočanstava, uz izričito dopuštenje svjedoka, počinjemo polako donositi i na stranicama ovog našeg glasila.

Novost koju smo od zadnjeg broja glasila uveli jest znanstveni simpozij. Održan je 17. svibnja u franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu. Nadamo se da će postati tradicionalan i tako pridonijeti saznavanju istine o ubijenim hercegovačkim franjevcima, ali i o vremenu u kojem se sve to dogodilo. Oni

koji su nazočili, kao i oni koji su o svemu čitali na našim internetskim stranicama, jamstvo su da je namisao pala na plodno tlo. Simpozij su popratila i javna glasila na čemu im hvala.

Polako popunjavamo i riznicu predmeta koji se odnose na ubijene fratre. O mnogima još nemamo ništa. Zbog toga molimo sve one koji nešto posjeduju da nam to jave. Predmete ćemo snimiti i zapisati kod koga se nalaze, a na vlasnicima je hoće li ih ili ne jednoga dana darovati Vicepostulaturi koja će ih brižno čuvati i po potrebi izložiti, odnosno govoriti o njima.

I na kraju, zahvaljujem vam na širenju istine o pobijenim hercegovačkim franjevcima. Što o njima mislite, možete ne samo izreći dopisom nego i upisom u Knjigu uspomena koja se nalazi na našim internetskim stranicama. Na taj će način vaš zapis biti dostupan i drugim čitateljima pa će se i sami možda odvažiti izreći svoju misao. Naravno, ako ste na zagovor ubijenih franjevaca dobili neku milost, što prije nam to javite. Takvi znakovi zacijelo su potvrda njihove svetosti.

Ako Bog dadne, ponovno ćemo se susresti u siječnju. Vjerujem da ćemo imati o čemu pričati.

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Razgovor	33
Podsjetnik	9	Pobijeni	37
Povijesne okolnosti	18	Odjek u umjetnosti	54
Stratišta	30	Izdavaštvo	55
Svjedočenje	32	Darovatelji	55